

не є утвореннями суфіксально-префіксального способу.

2.6. ЛСГ «агентивів»

Із назвами сільськогосподарських робіт, тісно пов'язані назви їх виконавців, так звана ЛСГ «агентивів». Назви виконавців сільськогосподарських робіт мають міцну традицію вживання, й більшість із них функціонує й тепер. Зрушення у системі найменувань сільськогосподарських професій зумовлені зміною самої системи професій у зв'язку з механізацією аграрного виробництва й «літературизацією» агентивних назв.

У досліджуваних говірках широко репрезентованими є, звичайно, семема «людина, яка оре землю» — *орáč* (в усіх обстежених пунктах) // [плуг т'áne в'іл / а за_нім іде орáč / йакій регул'ує роботу плуга //] (130); *páxap'* (128, 129, 135, 138, 185) // [плугом упраўл'áйе пáxap' //] (135); *плугатáp'* [одін за_плугом хóде / звéц':а

плугатáр' / а д́ругий ко́ней поган'áйе / погóнич //] (170); *плугáч* [іде з_плу́гом плугáч / а рíхлит' рáлом ора́ч //] (140); «чоловік, який сіє» — *с'івáч* (майже в усіх досліджених пунктах) // [навес'н'і с'івáч зас'івáйе обрóблену ніву //] (130); *с'ійáл'ш:ик/с'ійáл'ш':ик* (131, 134, 136, 137, 175, 179, 184), *с'ійáч* (141, 174, 180, 182) // [с'ійáч'і с'ійут' у_зéмл'у зерно й інше нас'ін':а //] (141); *с'івáл'ш:ик/с'івáл'ш':ик* (133, 135, 185), *хл'іборóб/хл'еборóб* [на_чолов'іка / шо с'і́йе зерно / ў_нас кáжут' хл'іборóб / а хто кáже і хл'еборóб / йакшó інше нас'ін':а / с'івáч //] (172). Для жінок ці заняття (орання, сіяння) не характерні. Традиційно це суто чоловічий вид роботи, тому, звичайно, цілком зрозумілою є відсутність фемінінативних назв-відповідників. Такі ж дії, як «жати серпом» і «в'язати снопи» рідко виконуються на території Центральної Слобожанщини чоловіками, проте семи «чоловік, що жне серпом» і «чоловік, що в'яже снопи» у говірках Харківщини є репрезентованими: *жнец'* (в усіх досліджених пунктах) // [молод'і жен'ці́ швідко прац'у́йут' / шо в'азáл'ники не_ўстига́йут' за_німи //] (130); *жнивáр'* (131, 168) і *в'язáл'ник* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'азáл'ник* (130, 185).

Значення «чоловік, який молотить» представлено лексемами *молóтник* (у більшості досліджених пунктів), *молотні́к* (135, 179), *молотáр'* (128, 129, 132, 136, 137, 169) // [молотáр' ці́пáми молóте сно́п' //] (130); *молоті́л'ник/молот'і́л'ник* (140, 141, 176). Щодо останнього найменування, то воно у центральнослобожанських говірках здебільшого використовується на позначення особи, яка працювала на молотарці.

Семема «людина, що займається городництвом» репрезентована у центральнослобожанському ареалі» назвами *горóдник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [горóдник'і́у у_на́шому сел'і́ багáто //] (141); *огорóдник* (134, 136, 137, 139, 141, 168, 170, 185).

Полінням сільськогосподарських культур на території Харківщини частіше займаються жінки, проте назви чоловічого роду також представлені: *пол'і́л'ник* (130, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 168, 170, 171, 172, 185) // [сапáти бур'áк у_колгóсп'і́ найма́йут' пол'і́л'ник'і́ў //] (130); *сапáл'ник* (128, 129, 169), *сапáл'шчик* (131, 179). Значення «чоловік, який обробляє просапні культури сапою» репрезентується у центральнослобожанських говірках і загальнішими найменуваннями: *огорóдник* (136, 137), *роб'і́тні́к* (138), *тру́женик* (138).

Семема «чоловік, який копає» представлено лексемами: *копáч* (майже в усіх досліджених пунктах) // [горóд копáйе копáч //] (130); [чолов'ік'і́ў / йак'і́ шос' копáйут' / називáйут' у_нас копáч'і́ //]

(141); *копáл'ник* (133, 171, 180). Значення «чоловік, який вибирає картоплю за копальником» репрезентоване такими найменуваннями: *вибирáл'ник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [вибирáл'ник вибирá картóшку за_копачém і скида́йе на_кúпи //] (141); *збирáл'ник* (131, 185), *п'ідбирáч* [за_копачóm картóплі збира́йе п'ідбирáч //] (130); *збирáч* (168), *збóричник* (172).

У складі ЛСГ «агентивів» поряд з утвореннями чоловічого роду функціонують паралельно і фемінінати: «жінка, що жне серпом» — *жні́ця'а* (в усіх обстежених) // [жні́ці серпа́ми ра́н'ше коси́ли ўс'ї зла́ки //] (141); *жа́чка* (134), *живва́рка* (168), *жа́тн'ица* [жа́тн'и́ца ўже п'ішла́ на_поле //] (185); «жінка, яка в'яже снопи» — *в'язáл'ниця'а* (майже в усіх досліджених пунктах), *в'азáл'ниця'а* (130, 140, 185) // [у_в'азáл'ниці́ берóт' молоді́х д'іу́чат //] (130); дуже рідко *в'яз'іл'ниця'а* (182).

Молотінням на Харківщині, як правило, займалися чоловіки: [ж'інкі не_молоті́ли // молоті́ли б'іл'ше чолов'ікі //] (131). Поширена й така позиція: [ўручнó ўже н'іхто не_молоті́т' / коліс' казáли молотáр' / зáраз це машин'іст' / йакшó ж'інка / то машин'істка //] (136). Поодинокі семема «жінка, що молотить» репрезентується такими лексемами: *молотáрка* (139, 140, 168, 169, 170, 171, 172), *молотіл'ниця'а* (140, 141), *молотáрниця'а* (132), *молóтниця'а* (135).

Значення «жінка, що обробляє просапні культури сапою» представлено назвами *пол'іл'ниця'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ж'інка / шо по́ле горóд' / зве́ц':а пол'іл'ниця'а //] (141); [кóжну господа́рку мóжна назва́ти пол'іл'ниц'ойу / бо ўсе л'іто на_горóд'і сапáйеш //] (130); *сапáл'ниця'а* (169, 171, 172, 179).

Семема «жінка, яка копає» репрезентована у центрально-слобожанських говірках лексемами *копáл'ниця'а* (131, 133, 136, 137, 170, 171, 172, 185), *копáчка* (128, 129, 134, 135, 138, 141) // [ж'інку / йакá копáйе лопáтой / звуг' копáчкойу //], *копачі́ха* (140). Значення «жінка, яка вибирає картоплю за копальником» представлено такими найменуваннями: *вибирáл'ниця'а* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 170, 171) // [вибирáл'ниці́ збира́йут' картóшку / збивáйут' з_не́йі зéмл'у і скида́йут' на_кúпи //] (141); *збирáл'ниця'а* (131, 185); *збóричиця'а* (172).

У складі ЛСГ «агентивів» функціонують як традиційні елементи (*орáч, с'ійáч, молотáр'*), так і новіші назви (*тракторі́ст, машин'іст, комбайне́р*), поява яких зумовлена змінами, що відбулися у системі сільського господарства у зв'язку з його механізацією. У роботі ми звертаємо увагу переважно на ті, явища, які еволюціонували протягом

тривалого часу. У сучасному українському мовознавстві найменування виконавців дії характеризуються в першу чергу з огляду на словотвірний формант. Ми, йдучи за цією лінгвістичною традицією, також розглядаємо назви агентивів у словотвірному ракурсі (див. с. 177–179).

2.7. Назви сільськогосподарських знарядь

У сільському господарстві, зокрема в знаряддях аграрного виробництва, є численні реалії, які не еволюціонували протягом тривалого часу. Але в певний період розвитку цієї галузі вони замінені новими реаліями, технічно досконалішими, перекоструйованими. Так сталося і на території Харківщини запровадженням — внаслідок докорінного перевороту в сільськогосподарському виробництві нових форм господарювання, механізацією, появою нової техніки. Через те й численні найменування сільськогосподарського реманенту не набули паралелей, а відпали. Замість них увійшли в ужиток нові, не пов'язані з попередньою традицією називання, а такі, що виникли як предмети нової техніки. Має велике значення й те, що більшість старих назв були також стійкими протягом тривалого попереднього розвитку. Усе це створило своєрідний стан лексики в цій галузі. Традиційна система найменувань сільськогосподарського реманенту ще існує у вигляді живих фактів сучасного мовлення, проте її зрушення виразно усвідомлюється мовцями, бо поряд з нею існує також нова, інша система.

Основні традиційні найменування знарядь сільськогосподарського виробництва й досі активно функціонують на всій території Харківщини. Вони залишаються загальновідомими і загальноживаними, наприклад, *плуг*, *лопáта*, *косá*, *віла*, *серп*.

Плуг і його частини. Деякі з цих реалій мають досить складну побудову і, відповідно, ряд найменувань на позначення їх складових частин. Так, зокрема, при загальній назві *плуг* у всіх обстежених пунктах, ця реалія має такі найменування частин: «частина плуга, що відвертає відрізану скибу землі» — *лем'іш* (128, 129, 169, 171, 172), *отвáл* (133, 135, 141, 185), *поліц'а* (130, 131, 138, 140, 170) // [поліц'а плу́га н'іби розгортáйє зéмл'у / розд'іл'áйє йі́йí наўп'іл //] (130); [лем'іш п'ідр'іза́йє зéмл'у / а поліц'а перевертáйє //] (170); *лém'еш* (72, 75, 94, 128, 129), *отвáл'ник* (132, 139), *кóрпус* (168); «частина плуга, що підрізає шар землі знизу» — *лем'іш* (128, 129, 130, 133, 135, 140, 141, 170, 171, 172) // [лем'іш п'ідр'іза́йє пласт земл'і знізу / а поліц'а його перегортáйє //] (141); *лим'іш* (131, 136, 137), *л'ém'ех*